

BERGARAKO BILTZARRERAKO OHAR ETA PROPOSAMENAK

Bergara, 1978 - IX - 6

Kintana, Xabier

PHONETIKAZ

Txit interesgarri deritzot Txillardegik egin duen fonetikazko txostenari. Ene ustez, batasun bidean, Euskaltzaindiak, lehenik orthographiaz egin zuen bezala, orthopeiaz ere bide bat proposatu eta gomendatu beharko luke, irakaskuntzan eta ahozko komunikabideetan berdintasun itxuroso bat izateko. Zulo hori betetzera dator, ene ustez, proposamendua, neronen aldetik zenbait oharrez hornituko nukeena.

Oinharriz ez dirudi oso ondo ebakiera, forma idatzitik gehiegi urruntzea, Euskal Herriko toki askotan, hain zuzen ere, herriaren ebakiera *normala*, ia-ia, idatzia bezalakoa baita. Ebakiera hori, bestalde, hirietako, predikazioko eta kultur maila goragoko ezaugarritzat onhartua da leku gehientsuetan, bai eta ahozko komunikabideetan ere, eta, ene ustez, ez genuke hautsi behar. Zenbait formari ikusi nahi zaion jatortasuna, bestalde, berez toki batzuetako eboluzio fonetiko partikularren ondorio ez beste direnez gero, ez dira beste tokieta-koena baino egokiago, eta guztiak euskaldunek sortuak diren aldetik (*astoa, astua, astue, astuu* zein *astú*) jatortasun berekotzat hartu behar ditugu. Aukera egitekotan, beraz, forma idatzi eta originaletik hurbilen daudenen alde egin behako genuke: *etxea, mendia, astoa, burua* idatzi bezala esan, hain zuzen ere.

3.22.ean iapaturiko hiatoen kasuan, ordea, *ee* eta *oo*, agian [ie] eta [uo] ebakitzeko gomenda daiteke, baina hor kontutan hartu beharra ere ba da eukaldun askok *e* eta *o* luze eta bakar batez esaten dituztela holako hitzak.

j graphemaren abakierari doakionez erabat konforme nago erdarazko *y* edo alemanezko *j* bezala uzteaz, Gipuzkoa-

ko [x], Bizkaiko kostaldeko eta Zuberoako [ʒ] eta zenbait tokitako [ʃ] ebakierak baztertuz.

Orobat ongi deritzot, aditzetan, EZ ondoko oklusiba ozen eta frikatibak, mintzatzean gortu eta afrikatzeko gomendioari: ez da [etzta], ez gara [ezkara], ez bedi [ezpedi], ez zara [etzara] etab.

—IN— eta —IL—.—Ene ustez hemen kontu handiz ibili beharko genuke. erez, *-in* taldea, ondoan bokalik duenean, [ñ] gisa ebakitzea (baina, artzaina, baino...) ez legoke gaizki, baina aurretik zera ikusi beharko litzateke, ea iparraldeko euskalkietakoek palatalizapen hori adierazkortzat ulertzen duten ala ez, hitzen diminutibo gisa edo.

-il + bokal taldea palatalki ebakitzeko gomendatzea, ordea, ene eritziz, oker izugarria litzateke. Alde batetik gaur egun ere palatalizapen hori egiten ez duten euskaldun asko daudelako, bai ipar eta bai hegoaldean. Bestetik, espainol eta frantses hizkuntzen gaurko eragin bortitza kontutan harturik, [l'], erdarazko /y/ gisa esango litzatekeelako, gure hizkuntzaren estruktura fonetiko propioaren kaltean. Phenomeno arbuigarri hau, bestalde, zenbait tokitan agertzen hasia da. Hobe genuke, beraz, palatalizatzen ez duten euskaldunekin eta aintzinako formekin joatea, arkaikozale izateko arriskuaz ere, erdal fonetikara makurtzea baino.

Euskal hitzunen, eta bereziki euskara ikasi behar dutenen fonetik ohiturak kontutan hartuz, ene ustez *mutila*, *isilik*, *neskatila*, *hilabetea* etab. dauden daudenean eta palatalizapenik gabe esateko gomendatu beharko genuke, [l'] adierazkortasuna markatzeko utzita (pollita, etab.).

Beronekin batera, erregulartasunaz jokatzeko, gauza bera egin beharko litzateke *in* —bokal kasuetarako ere, [ñ] adierazkoretarako utzirik (ño, ñimiño, ñabardura...)

2.25. Ez da zuzena, ene ustez *is-* eta *its-* taldeak, ondoan bokalik dutenean *x* eta *tx* gisa ebakitzeko gomendatzea. Azken ebakiera hau, hain zuzen, toki askotan ttikigarrizkotasun hartua izaten delako: *isil/ixil*, gisa/gixa...

ERAKUSLEEN DEKLINAZIOAZ

Euskara baturako, ekialdeko euskaldunen usuarioari jarraikiz, nominatibo plurala eta ergatibo pluralaren arteko

bereizketa onhartu dugu (gizonak/gizonek/, berau, gutien ohi-tura den arren, idazteko oso praktikoa gertatzen delako; argitasunaz. Ekialdeko zenbait euskalkitan, halaber, -ak/-ek bereizketa honetan oinharriturik edo, gauza bera egiten dute erakusleekin ere: hauk/hauek, ho(r)ik/ho(r)iek, haik/haiek. Idazle, aldizkari (*Z. Argia, Anaitasuna, Egin* eta *Deia*), ikas-tola-textuliburu eta irakasbide askok, bestalde, joera hori onhartu eta bultzatzen dute aspaldion. Jatorriz zein joera den zaharrena aztertzen eta eztabaidatzen sartu gabe (beronek deklinazioaren pluraleko bereizketaz galdetzea ekarriko bai-guke), nik seinlatu nahi nukeena zera da, gaurko joera horren logika, zabalera eta praktikotasuna, Euskaltzaindiari bide hori onhartzeko eskatuz.

Beste puntu bat, oraindik erabakitzekoa, zera dugu, lekuzko deklinazioko erakusieen forma, hots, *honeta-*, *horreta-*, *harta-* ala *honta-*, *horta-*, *harta-* erabili behar diren. Ene ustez, alde batetik zaharrenak direlako eta bestetik gaur egun bizkaieraz usu erabiltzen direlako, lehenak gomendatu behar lirатеke.

LEKU IZENEN DEKLINAZIOAZ

Leku izenen deklinazioaz, halaber, ez dugu erabateko batasunik. Batzuk, gipuzkoarrek bereziki, leku izenak deklinatzean atzizkia zuzen zuzenik eransten diote hitzari, ondoriozko aldaketa fonetiko guztiak transkribatuz (Israela, Israelgo, Israeldik, Jerusalem, Jerusalemgo, Zarautza, Zarauzko...). Beste batzuk, eta haxe da beharbada iparraldekoen eta bizkaitar gehienen bidea, adlatiboan bereziki, konsonantez bukatzen diren izen propioei *e* bat tartekatzen diete (Parisera, Israelera, Israeletik, Israeleko, Jerusalem, Jerusalemeko, Zarautzera, Zarautzeko...), hitzaren forma osoa beti berdin kontserbatuz. Gipuzkoako adlatibo asko, gainera, ene ustez, bokal arteko *r* baten galtzearen ondorioz at jo daitezke, geroago bilakatuak (*Madrilera* > *Madrile'a* > *Madrilaa* > *Madrila*). Horregatik, erregularitasunagatik eta iparraldekoen kasuan gerta daitezkeen nahasiengatik, *-era*, *-etik*, *-eko* gisako formak gomendatzea proposatuko nuke, horrekin kasu posible guztiak konponduz (New Yorkera, Pekinera, Hong Kongetik, Benidormeko, Beyruteko...)

HILABETEEZ

Gauza jakina da Euskaltzaindiak erabakiriko hilabete izenetan, batasuna onhartzen dutenen artean, oraindik bi izen zalantzan dabiltzala: *Abuztu* eta *Azaro*, berauen ordez maiz *Agorrril* eta *Hazil* hobetsiz. Arazo honek garrantzi handia du, izenok, euskarazko egutegiak gero eta ugariago agertzen direnez gero, oso ikusiak direlako.

Alde batera uzten ditut hemendik, noski, Jorrail, Epail, Lorail, Dagonil eta Lotazil moduko izen erdi iratxo eta tradizio gabeak. Ene kezka, lehen aipatu biek sortzen dute.

Abuztu eta *Agorrril* artean, eta edozeinek dakusa berau, erdaratiko eta euskaratiko hitz biren arteko aldea dago. Ez naiz ni, halafedea, garbizaleegia, baina geure hizkuntzari zor diogun errespetuagatik, eta betikoen marmar — hemen gainera arrazoizkoak— ixiltzeko, Euskaltzaindiak, ene aburuz, lehentasuna euskal sustraiko hitz jatorrari eman beharko lioke. Horixe da, hain zuzen, iparraldekoek XVI mendetik erabili duten izena, eta hegoaldekoontzat gogoratzeko oso erraza da, erdarazko izenaren hasiera bera baitu (*Agorrril/AGosto*).

Azaro/Hazil arteko istiluan ere zera esan behar da. Alde batetik, forma dokumentaturik zaharrena *Hazil* dela (*Leizarragaren* egutegian), eta horixe izan dela hego aldean —bai eta batasuna nahi ez dutenen artean ere— oraintsu arte erabiliena. Bestalde, *hazaro*, toki askotan, Bizkai osoan behintzat, "ereiteko edozein sasoi egoki'ri esaten zaionez gero, izen nahasgarri suertatzen da. *Hazila-k*, aldiz, beste hilabete askoren bukaera bera duenez gero (*UrtarrIL*, *OtsaIL*, *UztaIL*, *AgorrrIL*, *IraIL*), zentzu eta adiera bakar eta espezializatuagoa dauka.

Ez gaitu zenbait egutegiren joerak itsutu behar. Sarri Euskaltzaindira jotzen dutenak Bankuetako erdal publizistak dira, Euskaltzaindiak zer erabaki, inolako erizpiderik ezaz, huraxe onhartzen dutenek. Horiek Euskaltzaindiaren aginduak beste gabe bete eta beren egutegietan forma horik azaltzen direla auzaltzeak, arazo honetan, ez du pisu handirik, Euskaltzaindiak erabakitzen duen guztia —theorian gero berriz ikustekoa dela aipatu arren— ongi zein gaizki egon bere horretan mantendu nahi izateko ez bada.

Nik beraz, arazo hau berrikusteko eskatuko nuke,ene eritziz jatorrago diren *Agorrril* eta *Hazil* izenak proposatuz.

KONTSONANTE ONDOKO H-AK

Hitz elkartuen kasuan, *n* eta *l* kontsonanteen ondoko *h*-ak bere horretan utzi beharko lirateke, aspaldi honetako idazleen ohiturari kasu eginez (oinharrizko euskara, onhartu, oinhartu, hilherri, hilhobi, hilhotz...) Honelako jutaposizioak ger-tatzen direnean, inguruko erdaretan ere kontsonante talde ezohituak errespetatzen dira, hitz edo sustrai bakoitzaren nortasuna errespetatuz (cf. bonheur, malheur, malhadado, deshacer, adhesión, anhidrido, exhortar...). Hitz horien bana-keta syllabikoa, bestalde, beti argi legoke: *on-har-tu*, *hil-ho-tza*, eta ez *o-nar-tu*, *hi-lo-tza*.

H-a, bestalde, zenbait hitzen adieraziak bereizteko, errespetatzea komeniko litzateke (*erhi* "hatzamar"/*eri* "gai-xo", *une* "mementu"/*unhe* "neke"...); hola egiten da kasu, hegoamerikako espainolaz *casa/caza*, *cocer/coser* (biak *s*-az ebakiak), frantsesez (*patte/pâte*, *pois/poids*...), ingelesez (*son/sun*, *knife/knight*) etab.

Gauza bera proposatuko nuke, halaber, iparraldekoen *h* hasperenduaren ordez /g/ edo /d/ duten kasuren batetan ere: *inhurri* (*inurri*, *ingurri*, *txingurri*, *txindurri*), *inhar* (*txingar*), *ihaz* (*iaz*, *jaz*, *igaz*).

Iparraldean *h* duten hitzek hegoaldean kide guti ebolu-zionatuak edo deribatu argiak dituztenean, hitz sustraikide guztiak modu berean idatzi beharko lirateke: HESTE (hertze), HORRI eta HOSTO, HERTSI eta HESTU, HOSPATU (Oihenarte eta HOSPE, HILABETE eta HILARGI (> *ilhargi*; cf. *ilhabe-te*). Iparraldean, kasu, *huntan* edo *hunetan* dira forma bakarrak, baina guk, hala ere, *honetan* idazten dugu.

Esangura erabat aldaturik dagoenean edo etymologi lotura hain nabari ez denean, ordea, ken liteke: *atze* "gibel"/*hatz* "marka", "erhi"; *hertsi/itxi*, etab.

IDAZKERA ETYMOLOGIKOAZ

Goi mailako teknizismoetarako, Euskaltzaindiak, ingeles, aleman eta frantsesaren bidetik, idazkera etymologikoa ontzat eman bearko luke, hitz horik arlo oso espezializatueta erabiltzekoak direnez gero (psykhiatria, etymo, ethnologia, antropologia, philologia, etab.) Hitz internazionalak hartzerakoan, gainera, *ph*, *th*, *kh* *y*-ez landa ere, espainolezko era

sui generis batzutatik ihes egin beharko genuke, forma zabalagoak hobetsiz (*projektu, objektibo, adjektibo, arktiko, estatistika, keramika...*).

BA ETA BAIT

Idaztarauetan puntu honetan emandako erregelak, ene ustez, berrikusi beharko lirатеke. Ene eritziz gero eta gehiago dira baieztatzeko *ba* eta baldintzazko *ba*, ahozko bereizketaz batera, eskribuz ere diferentziatzen saiatzen direnak. Lehen kasuan, *ba* hori, *ez*-ekiko analogiaz, aparte idazten dute (*Aita al dator?* a) *bai*, *ba* dator, b) *ez*, *ez* dator), eta bigarren batera (Bai, aita *ba* dator. A, orduan, aita *badator* berarekin noa). Bereizketa hori oso praktikoa gertatzen da.

Bait- aurrizkiari dagokionez, ene ustez, oraingo bikoiztasuna kentzeko, hobe litzateke beti loturik idaztea, honetan usuario eta tradizioari kasu eginez, hortik sor daitezkeen fonetikazko aldaketak ere traskribatuz (*bainator, baihator, baitator, baikatoz, baitzatoz...*).

Honen arauera, hikako erak sartzeara eragozten duten aditz atzizki lotuekin batera (*-(e)la, -(e)lako...*), *ba*- eta *bait*-aurrizkiak ere sartuko lirатеke. Adibidez: hirekin (baldin) *badator...*; hirekin etorri *baita*. Baina, *ba* diatork (*ba* zetork) hirekin; *ez* diatork hirekin, etab.

-AL BUKAERA DUTEN ADJEKTIBO EZ

Euskarak erdaratikoko adjektibo ugari hartu behar ukan du aspaldian. Berauen artean baina, *-al* bukaera dutenek (espazial, sozial, monumental, izpiritual...) talde oso berezia osatzen dute. Adjektibo hauek, jatorrizko sustraiarekiko antza ongi gordetzen dutelako, euskarazko berba laburtu batzurekin itxura handia dute (euskal, merkatal, unibertsital, erremental, proletal, gal...), sarritan forma bera batetik zein besetik hartua izatea gertatuz (actuación parlamentaria = parlamental jokabidea).

Maiz, gainera, jatorriz bietako hitzak elkarrekin erabili beharrak biak modu berean ordenatzea eskatzen du (cf. *euskal* eta *sozial* arazoa). Guzti honegatik, gaurko euskaraz hasi den joera kontutan hartuz, *-al* erdal jatorrizko atzizkia geure-

tuz (cf. -zio, -lari, -mendu, etab.), -tar edo -zko jatorren gisa erabiltzea zilegitzat utzi beharko litzateke, hots, bai aurrean eta bai atzean: espazial bidaiak = bidaia espazialak = espaziozko bidaiak = bidaia espaziozkoak.

Bestetik, euskal jatorrizko -al hitzen esangura, ez genuke gehiegi sustraiatz mugatu behar, semantikazko hedadura handiagoa eskainiz. *Euskal politika* ez da, kasu, *euskararen* edo *euskarari buruzko politika*, *politika euskalduna* baizik. Horrexegatik, *unibertsital manifestaldia* "unibertsitarien manifestaldia" eta *unibertsital barrutia* "Unibertsitatearen barrutia", bi-biak erdarazko *universitario* hitzaren adiera zabalaren zentzuaz onhartu beharko genituzke, -ari atzikidun hitzek, sustantibo gisa oso jatorrak izan arren, adjektibo moduan tradizio handirik ez dutelako (cf. *manifestaldi unibertsitaria*, *barruti unibertsitaria* (?), etab.).